

Tematikus összeállítás

KORRUPCIÓ ÉS INTEGRITÁS

CORRUPTION AND INTEGRITY

VENDÉGSZERKESZTŐ: SZÁNTÓ ZOLTÁN

BEVEZETŐ GONDOLATOK

INTRODUCTORY THOUGHTS

Szántó Zoltán

a szociológiai tudomány kandidátusa, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézet
zoltan.szanto@uni-corvinus.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Válogatásunk lehetőséget kínál az árnyaltabb és tárgyilagosabb tájékozódásra a korrupcióval kapcsolatos kutatásokban. Több társadalomtudomány (történettudomány, pszichológia, evolúciós ökológia, közgazdaságtan, szociológia, kommunikáció- és médiatudomány) képviselői engednek bepillantást a korrupcióval foglalkozó elemzéseikbe. Sokféle szemléletmódot és módszertant képviselnek: a történeti tanulságoktól az evolúciós megközelítésen, kísérleteken és tartalomelemzésen keresztül a nagy adatbázisok szisztematikus feldolgozásán alapuló kockázatbecslésekig, a legújabb korrupcióellenes stratégiák alapjául szolgáló integritásmérésig és az oktatásban rejlő terjesztés lehetőségeinek bemutatásáig.

ABSTRACT

Our thematic block provides deeper and more objective perspectives on corruption studies. Representatives of different branches of social sciences (history, psychology, evolutionary ecology, economics, sociology, media- and communication studies) give insights into the analyses of corruption issues. They represent a variety of approaches and methodologies ranging from historical lessons to evolutionary perspectives, experiments and content analysis to risk assessment based on systematic processing of large databases, up to measurement of the integrity as the basis of recent anti-corruption strategies and its dissemination possibilities through education.

Kulcsszavak: megvesztegetés, antik görög világ, csalás, kísérletek, morális identitás, médiaelemzés, korrupciós kockázatok, integritási index, integritás oktatása

Keywords: bribing, ancient Greek world, cheating, experiments, moral identity, media analysis, corruption risks, integrity index, teaching integrity

Nagy fába vágja a fejszékét, aki a korrupció kutatására vállalkozik. Egyrészt, mert a korrupció fogalma igen nehezen konceptualizálható. A köznapi szóhasználatban széles körben elterjedt kifejezés pontos definíciójáról hosszú ideje folyik – sokszor terméketlen – vita a kutatók körében. Ennek eredményeképpen számtalan meghatározása és klasszifikációja terjedt el a közgazdaságtanban, a politikatudományban, a szociológiában, a pszichológiában, hogy csak a korrupcióval foglalkozó fontosabb tudományágakra utaljunk. Másrészt, a jelenséget kísérő igen magas szintű látencia miatt, a korrupció pontos megfigyelése és egzakt mérése szinte reménytelen vállalkozásnak tűnik. A korrupcióban érintettek mindent megtesznek ügyleteik leplezése érdekében, s ezek felderítése sokszor igen magas társadalmi költségekkel jár. A hagyományos társadalomtudományokban használatos adatgyűjtési módszerek sorra kudarcot vallanak. A korrupció elterjedtsége helyett a korrupció *percepciójának* változását mérjük. Harmadrészt, az is nehezítheti a kutatók dolgát, hogy a korrupcióhoz mindenki „ért”, mindenki „tudja”, hogyan működik, és kik vesznek benne részt, mindenkinek van véleménye róla. Ráadásul a korrupció gyakran válik a politikai csatározások központi kérdésévé, indulatokat korbácsolva, vádak és rágalmakat eredményezve. Mindezek fényében igazi kihívás a korrupcióval kapcsolatban tárgyilagos, fogalmi és mérési szempontból megalapozott tudományos eredményeket fölmutatni.

Ugyanakkor közismertek a korrupció káros hatásai. Ezek a negatív következmények kiterjednek a gazdasági növekedés csökkenésére, a versenyképesség és termelékenység romlására, a politikai rendszer és az igazságszolgáltatás működésének zavaraira, az intézményi és személyközi bizalom eróziójára, a társadalmi egyenlőtlenségek növekedésére, hogy csak néhány fontos területre utaljunk. Ez viszont a korrupció elleni fellépésre, antikorrupciós politikák és stratégiák elfogadására és megvalósítására ösztönözheti a politikai közösséget, beleértve a civil társadalmat. Az ilyen típusú (szak)politikák kialakításához azonban fogalmi kapaszkodókra, evidenciákra, elméleti és empirikus kutatási eredményekre, a korrupció körébe sorolt jelenségek (mint például: vesztegetés, zsarolás, csalás, sikkasztás, hűtlen kezelés, hatalommal való visszaélés, összejátszás, részrehajlás, nepotizmus, klientúra) mélyebb megértésére van szükség.

Válogatásunk betekintést kínál a korrupcióval összefüggő szaktudományos kutatások egynemely eredményébe, azzal az elsődleges céllal, hogy elmélyítse az érdeklődő olvasók tájékozottságát ezen a téren. Első írásunkban Németh György a történettudomány eredményeire támaszkodva mutatja be a korrupció megjele-

nési formáit az antik görög világban. A tanulmány elején szereplő perzsa példából az is kiderül, hogy a magas társadalmi rétegekben előforduló megvesztegetés érintettjét kegyetlenül megbüntették. Vagyis: nem pusztán a korrupciónak, de a korrupció elleni fellépésnek is több ezer éves történelme van. A Hérodotosz, Thuküdidész, Xenophón és Polübiosz történeti munkáiból, valamint 20. századi történészek elemzéseiből származó spártai és athéni korrupciós esetek részletes elemzéséből vonja le Németh fő következtetését, amely szerint az elsősorban megvesztegetés formájában jelentkező korrupció az ismert poliszokban elterjedt gyakorlatnak számított, mind a katonai, mind pedig az egyéb kül- és belpolitikai célok elérésének eszközeként.

A korrupció pszichológiai gyökereinek összefoglalására vállalkozik Bereczkei Tamás válogatásunk második írásában. A korrupcióban részt vevők viselkedésének közvetlen és motivációszerű megértéséhez a pszichológia kísérleti eredményein keresztül juthatunk közelebb. A különböző személyiségjegyek korrupcióra hajlamosító hatását vizsgáló nemzetközi összehasonlító kutatások eredményei szerint például az alacsony extraverzió és a magas neuroticizmus kedvez a korrupció kialakulásának, míg a magas IQ-értékek ellene hatnak, derül ki Bereczkei írásából. Mivel a szerző is hangsúlyozza a korrupcióban érintett személyekről rendelkezésre álló kísérleti adatok korlátozottságát, ezért közvetett bizonyítékok segítségével mutatja be a korrupció főbb személyiség-összetevőit. Ilyen közvetítő változónak tekinti a „deviáns munkavégzést” és a „fehérgalléros bűnözést”. Ezek közös jellemzője a lelkiismeretesség alacsony foka, ami pedig gyakran gyenge erkölcsi azonosságtudattal (morális identitással) és önérdék-érvényesítéssel jár együtt. A narcisztikus személyiségzavar és a machiavellizmus szintén korrupcióra hajlamosító személyiségvonásnak tekinthető, s amennyiben a társas környezet hatalmi jellegével párosulnak, a normaszegés és a korrupció kockázata jelentősen megnő. A pszichológiai vizsgálatok fontos eredménye a korrupció kettős természetének bemutatása: a korrupcióra ugyanis nemcsak antiszociális versengésként kell tekintenünk, hanem sajátos együttműködési formaként és bizalmi kapcsolat-ként is fölfoghatjuk. Ezen utóbbi jellege szoros összefüggésben áll a korrupciós cserekapcsolatban érvényesülő viszonzási normával. Bereczkei Tamás írását a pszichológiai megfontolások alapján (is) megfogalmazható antikorrupciós javaslatokkal (például az átláthatóság növelése, hivatalnokok rotációja) zárja.

Scheuring István a hazugság, csalás és korrupció vizsgálatával kapcsolatos friss külföldi kísérleti eredményeket tekinti át, az emberi viselkedés evolúciós modelljeiből kiindulva. Az igazmondás, a normakonform viselkedés és a kooperáció az emberi csoportok rátermettségét növelő fontos elvnek tűnik, de mégis hajlamosak vagyunk erről időről időre megfeledkezni a rövid távú előnyök reményében, főleg ha nem derül ki a csalás. A kísérleti eredmények egyértelműen igazolják, hogy (óvatos) hazugságra és csalásra vagyunk hajlamosak, ilyen körülmények között. S ami igazán meglepő: a kísérleti alanyok közti kommunikáció és

kooperáció növeli a normaszegő viselkedések kialakulásának és elterjedésének esélyét. A korrupt magatartás esélye ráadásul az újabb játékokban idővel növekszik, s másokról is egyre inkább a csaló magatartást tételezzük fel. Ha a játékosok párban játszanak, ez szintén növeli a korrupció esélyét. A kommunikáció növeli a morális eróziót, a beszélgetésekben gyakrabban jelenik meg a csalásra buzdítás, mint annak ellenkezője. Nemi különbségek is adódnak: egyéni játékokban a nők kevésbé hajlamosak csalásra a férfiaknál, de kommunikációs helyzetek hatására megfordul ez a helyzet. A Scheuring István írásában bemutatott kísérletek összecsengenek a Bereczkei Tamás írásában is hangsúlyozottakkal: fonák módon a kooperációs helyzetek növelik a korrupció esélyét.

A negyedik írásban Hajdu Miklós és szerzőtársai a korrupció médiamegjelentésének nemzetközi összehasonlító kutatásába kalauzolják el az olvasót. A különböző országokban megjelent korrupcióval foglalkozó cikkek tartalomlemezéséből egyértelműen kiderül például, hogy az olasz korrupciós tudósítások jobban hasonlítanak a vizsgált szempontok szerint az új EU-tagországok (Románia, Magyarország, Szlovákia, Lettország) médiareprezentációjához, mint a franciákéhoz és a britekéhez. Ez utóbbi országokban pedig nagyobb teret kapnak a vizsgált médiumokban a nemzetközi szintéren zajló korrupciós ügyletek, mint a hazaiak. Az intézményesült korrupció sajtómegjelentése terén Olaszország szintén az új EU-tagországokhoz hasonlít.

Tóth István János és szerzőtársa válogatásunk ötödik tanulmányában a korrupció mérésének lehetséges objektív indikátorait mutatja be, magyar adatokat használva illusztrációként. A módszertani írás a közbeszerzések korrupciós kockázatának becslésére kidolgozott új módszert részletezi, több mint százötvenezer hazai közbeszerzés adatainak elemzése alapján (2009–2016 közötti időszakra vonatkozóan). A korrupciós kockázat becslése nem azonos a korrupció valós mértékével, amire maguk a szerzők is utalnak. A módszer lényege, hogy a kockázatokat növelő tényezőket részletesen számításba veszi, s ezek alapján jut következtetésekre. Emellett a versenyerősség indikátorait is figyelembe veszik az elemzések során. A tanulmányból kiderül például, hogy az uniós támogatások általában magasabb korrupciós kockázattal terhesek, s az informatikai piacokon a legmagasabb a korrupciós kockázat mértéke. Az utolsó vizsgált években pedig némi javulás mutatható ki.

Válogatásunk utolsó két írása a korrupció elleni fellépés integritáson alapuló modern szemléletét mutatja be, melynek lényege a prevenció előtérbe állítása, a represszió és a transzparencia mellett. A hatodik írásban Balogh Péter szerzőtársával az integritás koncepcióját egyéni, szervezeti és nemzeti szinten vázolja, majd részletesebben áttekinti az *Index of Public Integrity* (IPI) sajátosságait. Ezt a többdimenziós integritási metaindexet nemzetközi összehasonlítás céljára alkották meg, már létező mutatószámok (vagy azok részadatai) alapján. Az írás áttekinti az IPI dimenzióit és módszertanát, majd betekintést nyújt a 2017-es nem-

zetközi rangsorba, amelyen 109 ország található: a lista élén Norvégia, Dánia és Finnország, a végén pedig Mianmar, Csád és Venezuela szerepel. Magyarország az első harmadban található (a 34. helyen) olyan országok társaságában, mint Szlovákia, Lengyelország, Chile, illetve Trinidad és Tobago, Dél-Afrika, Georgia (korábbi nevén Grúzia).

Bokor Tamás írása zárja a válogatást, melyben bemutatja az integritás oktatásának lehetőségeit Magyarországon. Részletesebben kitér a köznevelésben, a munkahelyeken és a mediatisált valóságban megjelenő tartalmakra, melyek az integritásszemléletet közvetítik. Fő következtetése szerint az iskolában, a munkahelyeken és az újmédiában rejlő lehetőségek szinergikus kiaknázásával, a családi szocializációra épülve javulhat a közbizalom, valamint az egyéni és közösségi integritás.

Válogatásunk célja, hogy lehetőséget kínáljon az árnyaltabb és tárgyilagosabb tájékozódásra a korrupcióval kapcsolatos szerteágazó kutatások világában. Több társadalomtudományi diszciplína (történettudomány, pszichológia, evolúciós ökológia, közgazdaságtan, szociológia, kommunikáció- és médiatudomány) képviselői engedtek bepillantást a korrupcióval összefüggő vizsgálódásaikba. Többféle szemléletmódot és módszertant képviselve, a történeti tanulságoktól az evolúciós megközelítésen, kísérleteken és tartalomelemzésen keresztül a nagy adatbázisokon alapuló kvantitatív kockázatbecslésekig, az integritásszemlélet méréséig és az oktatásban rejlő lehetőségeinek bemutatásáig. Nem pusztán a korrupcióról mint átfogó társadalmi problémáról, hanem az ellene való fellépés reális lehetőségéről is igyekeztünk gondolatokat közvetíteni. Tettük mindazt abban a reményben, hogy aki elolvassa az itt közölt írásokat, az nem pusztán a korrupció jelenségének mélyebb megértése irányában tesz fontos lépéseket, hanem akár képes lesz az integritásszemlélet minél szélesebb körben történő értő elfogadását és élő gyakorlattá tételét is szűkebb-tágabb környezetében valamilyen formában előmozdítani.